

15. Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2012. 328 с.
16. Переписка Донецького державного обласного Архива с Варгановым В. А. о присылке воспоминаний, документов о революционной деятельности в Донбассе. 2 ноября 1956 – 27 июня 1959 г. ДАДО. Ф.2836. Оп. 1. Спр. 52. 47 арк.
17. Переписка Донецького державного обласного Архива с Сергеевым П. Т. о присылке воспоминаний, документов о его революционной деятельности. 18 декабря 1956 – 2 марта 1959 г. ДАДО. Ф. 2835. Оп. 1. Спр. 3. 81 арк.
18. Сергеев Перт Тихонович. Автобиографическая справка. Рукопись. 15 августа 1957 г. ДАДО. Ф. 2835. Оп. 1. Спр. 9. 1 арк.
19. Стенограмма встречи старых большевиков Сталинского металлургического завода (Из фонда Гонимова И. Н.). 30 июля 1946 г. ДАДО. Ф.Р-2858. Оп. 22. Спр. 1. 10 арк.
20. Стрельский Г. В. Мемуары как источник изучения истории Великого Октября на Украине. Киев: Вища шк., 1978. 136 с.

ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ У МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРІ (КРІЗЬ ПРИЗМУ МИНУЛОГО КРЕМЕНЕЧЧИНИ У 1921–1939-х РР.)

Скакальська Ірина

The museum is an important center for the preservation and transfer of historical memory. On the basis of documents and materials of the Kremenets Museum of Local Lore exposition as a visual component in the Ukrainian people's historical memory formation the author reveals the region past.

Key words: *historical memory, cultural heritage, documents, museum, exposition, Kremenets region.*

У фондах Кременецького краєзнавчого музею зберігаються десятки тисяч найрізноманітніших матеріалів, пам'яток матеріальної та духовної культури народу. Серед цих експонатів значне місце займають документи з архіву і фонду музею, а також наукова і науково-популярна література з історії краю, мистецькі праці, періодика та власне експозиція тощо. Варто наголосити, що знання про минуле впливає на формування громадської думки. Зважаючи на неоднозначність в українсько-польських стосунках міжвоєнного періоду ХХ ст., важливим буде акумулювати історичну пам'ять, яка б відобразила реалії життя Кременеччини у 1921–1939 рр., що перебувала у складі Другої Речі Посполитої. Зрозуміло, що недопустимим є нав'язування історичної пам'яті. Вона виступає як основний

чинник формування національної ідентичності. Спільне уявлення про події минулого нашого краю є основою для згуртування народу та розбудови державності. Історична пам'ять – це своєрідний духовний феномен. У збереженні та передачі історичної пам'яті важливу роль відіграють музеї.

Як вважає дослідниця А. Киридон, спектр сучасних досліджень пам'яті надзвичайно широкий. Це – вивчення мовних, поведінкових і тілесних практик; розгляд історії й пам'яті як форм відображення історичної культури; історії як мистецтва пам'яті тощо [2].

Мета дослідження полягає у вивченні процесу формування історичної пам'яті у просторах музею, як суб'єкта передачі інформації про життя Кременецького повіту міжвоєнного періоду ХХ ст.

Виник музей у 1937 р., спочатку називався Muzeum Ziemi Krzemienieckiej im. Willibalda Bessera, був складовою Кременецького ліцею і знаходився в одному з корпусів навчального закладу. У 1939 р. він став самостійною установою, а в 1950 р. музей перемістився в нинішнє приміщення [4].

Музей сприяє виробленню суспільного уявлення про минуле краю. Ключовим є сприймання знакових історичних подій через музейні артефакти. Музей налагоджує комунікацію з відвідувачами через пропагування, зокрема, історії, а це в свою чергу формує колективну пам'ять поколінь. Наприклад, музейна експозиція дозволяє не лише змоделювати історичний процес і окреслити тематику життя міжвоєнної Кременеччини ХХ ст., а й розкрити відомості та імена учасників. Тому спробуємо показати через життєписи відомих представників еліти, які проживали на Кременеччині у цей час, важливість формування історичної пам'яті про їхню діяльність.

Один зі стендів експозиції музею подає світлини, документи, які висвітлюють громадсько-політичне життя Кременеччини у 20–30-х рр. ХХ ст. Відповідно покажемо, як зазначені матеріали та відомості визначають напрям творення історичної пам'яті. Зауважимо, що суттєвими є не стільки факти минулого, а їх оцінкові уявлення. Саме інформація з музейної експозиції впливає на формування історичної пам'яті. На дошці – фотографія сім'ї Бжеських. Сімейна світлина, яка спонукає дізнатись більше про цього діяча. Крім того, у вітрині експонується його сорочка, вишита білими нитками на білому полотні. Вишиванка говорить про національні переконання власника.

Бжеський Роман (1897–1982 рр.) – громадсько-політичний діяч, письменник. Народився у Чернігові. У студентські роки Роман Бжеський був активним членом таємної молодіжної організації «Братство самостійників». З вибухом національної революції 1917 р. Р. Бжеський кинувся у вир політичної боротьби [6, 234]. Наведені дані з життя громадсько-політичного діяча на рівні історичної пам'яті цікавлять лише в невеликій

мірі її носіїв, а на перше місце виходить оцінка цієї особистості з кута зору уявлень сучасників. Окремі епізоди з його життя дозволяють скласти про нього враження у теперішнього покоління. Візьмемо той факт, що на центральній вулиці Кременця Роман Бжеський відкриває книгарню від «Просвіти». У Центральному державному історичному архіві м. Львова зберігається звіт про поїздку уповноваженого товариства для ознайомлення з роботою книгарні. У цьому звіті подано високу оцінку роботи Р. Бжеського, зокрема, відзначається, що «...п. Бжеський емігрант з Великої України, людина роботяща, а передовсім любить книжку й уміє її продати» [6, 235].

Для створення історичного ланцюга біографій представників еліти Кременеччини маємо повідомити про Козубського Бориса (1886–1953 рр.) – адвоката, громадсько-політичного діяча, посла до Сейму. Дитинство Бориса пройшло у Кременецькому повіті. Закінчивши у 1906 р. Острозьку гімназію, вступив на правничий факультет Київського університету імені Св. Володимира. Невдовзі за участь у студентських заворушеннях потрапив у поле зору царської охоранки. Від переслідувань змушений був рятуватися переїздом до Харкова, щоб продовжити там навчання в університеті. У 1913 р. він розпочав правничу кар'єру в адвокатській конторі М. Міхновського. Під впливом М. Міхновського молодий адвокат Б. Козубський вступив до РУП й остаточно сформувався як політик. Боротьба за Українську самостійну державу стала його незмінним життєвим кредо [7, 90].

Знаковим є те, що у квітні 1917 р. в Києві відбувся Український національний конгрес, на якому Бориса Козубського обрали, як представника Волині, до Центральної Ради від Української революційної партії. Одним із свідчень становлення української державності на Кременеччині був випуск паперових грошей номіналом 1, 3, 5 і 10 гривень у 1918 р., зокрема, на купюрах стояв підпис голови повітової управи Б. Козубського.

У 1919 р. поляки запроторили Бориса Козубського з багатьма друзями по боротьбі до концтабору в містечку Домб'є неподалік від Кракова. Правдами й неправдами дружина Олена вирвала ледь живого чоловіка з неволі. Ці відомості негативно відбиваються на українсько-польських взаєминах і знаходять свій відбиток в історичній пам'яті. Таким чином реалізовувалась політика Польщі щодо асиміляції українців та інкорпорації краю.

Ще наведемо такий факт з життя діяча. У серпні 1948 р. Б. Козубського арештували вже більшовики, звинувативши в антирадянській пропаганді. В жовтні цього ж року військовий трибунал засудив 62-річного Б. Козубського до 25 років мордовських таборів. У тих таборах він помер у 1953 р. [7, 92–94]. Цей епізод демонструє вже тоталітарну

суть радянської влади з винищення української еліти, і це теж частина колективної пам'яті поколінь.

Продовжувати формування уявлення про громадсько-політичне життя Кременеччини варто інформацією про постать Черкавського Михайла (1879–1929 рр.) – громадсько-політичного діяча, сенатора, публіциста, педагога. Він був діяльним членом усіх українських організацій на Волині, в тому числі і в Кременці. Найбільшу активність він проявив як політичний діяч. Його уподобання були пов'язані з національно-демократичною течією, репрезентованою УНДО. Зрозуміло, що земляки його поважали та підтримали на виборах до сенату. В 1922 р. Черкавський обраний від Кременецького виборчого округу сенатором польського парламенту [7, 108].

На стенді «Діяльність „Просвіти“» розміщено матеріали про відомих просвітян краю. Жук Семен (1893–1941 рр.) – громадсько-політичний діяч, вчитель, посол до Сейму, директор банку, публіцист. Народився він в с. Боложівка колишнього Крем'янецького повіту. Освіту спочатку здобував у сільській парафіяльній школі. Потім навчався у двокласній школі в Шумську. У 1908 р. поступив до Волинської Свято-Федорівської церковно-вчительської гімназії в Дермані. Далі працював вчителем в одній зі шкіл Староконстянтинівського повіту. З 1915 р. С. Жук був мобілізований російським царатом в армію, але очевидно, довго не перебував на службі. Після поразки національної революції Семен Жук повертається на рідну Волинь. З 1918 по 1919 рр. працює вчителем Вищої початкової школи в Острозі. Згодом на Кременеччині організовує роботу товариства «Просвіта». С. Жук був провідним діячем Української соціал-радикальної партії. У 1928 р. його обирають послом до Сейму. Після розпуску Сейму його було заарештовано. У 1933 р. С. Жук став директором кооперативного банку в Почаєві. Перед приходом більшовиків Семен Антонович виїхав в с. Чайковичі, що на Львівщині. Загинув С. Жук трагічно 26 червня 1941 р. [8]. Як бачимо, постать С. Жука варта для ознайомлення широкого загалу з його діяльністю та боротьбою.

Окремий стенд розповідає про важливі сторінки з біографії Гомера ХХ ст. – Самчука Уласа (1905–1987 рр.). Він народився в селі Дермань на Волині у селянській родині. Сім'я жила на хуторі Лебедина, що за п'ять кілометрів від Дермані. Літературний дебют У. Самчука припадає ще на період навчання у Кременці, коли у варшавському журналі «Наша бесіда» побачили світ його ранні оповідання. Перший успіх окрилив і зумовив рішення присвятити себе літературній праці. В автобіографічному романі «Юність Василя Шеремети» не відображено жодної вагомої історичної події, але У. Самчук на порівняно невеликому локальному матеріалі спромігся підняти низку важливих проблем, зокрема, переконливі характеристики школярів української гімназії, описи м. Кременця визначили ідейно-мистецьку важливість роману [5]. У 1920–1927 рр. –

він учень Кременецької української гімназії. На початку 1920-х рр. тут діяв літературний гурток «Юнацтво», до нього входив і був активним дописувачем Улас Самчук. Гуртківці видавали рукописний гімназійний альманах з однойменною назвою. В ньому У. Самчук поміщає свої перші твори. У 1922 р. у журналі «Юнацтво» Самчук помістив вірш «Не любити не можу свою я країну...». Улас Самчук був членом Кременецької «Просвіти» [3, 27–29]. На подальшій емігрантській долі письменника зупинятися не будемо. Наведені відомості спонукають до гордості за земляка та впливають на формування історичної пам'яті. Вона у свою чергу ґрунтується на місцях пам'яті, на героях, якими спільноти пишаються та ідентифікують себе.

В експозиції відділу є портрет письменника Виливчука Юхима (Ваврового – літературний псевдонім). Він народився в с. Попівці, нині – Кременецького району, в селянській родині. У 14 років став учнем друкарні Почаївської лаври, де освоїв фах складача. Юхим Вавровий був учасником подій 1917 р. Брав участь у громадянській війні в Україні. З приходом до Києва денікінців повертається до рідних Попівців. Його заарештовують поляки. 1920 року звільнений і повертається до Києва. Згодом (1920–1930 рр.) він був червоноармійцем, писав багато віршів, мріяв про щасливе життя.

Тричі (1931–1936, 1937–1947, 1950–1953 рр.) був заарештований і майже 20 років перебував у засланні в сибірських таборах. Збереглося понад 30 віршів, писаних у неволі, в умовах ізоляції. Писав він їх на сірникових коробках, зашивав у ватних штанах чи матраці. Після двадцятирічного поневіряння у сталінських таборах повертається в Україну, в рідні Попівці, де жив на мізерну пенсію. В останні роки життя Юхим Андрійович робив певні спроби, щоб видати збірку віршів [3, 7–8].

Необхідно згадати про одного з директорів музею, вченого, дослідника Волині, представника наукової еліти Цинкаловського Олександра (1898–1983 рр.). Народився у м. Володимир-Волинському. У 1918 р. проходив службу у військах УНР, у відділі культури, займався організацією українських шкіл на Кременеччині. Після закінчення у 1929 р. Варшавського університету працює у Державному археологічному музеї у Варшаві, член Польського археологічного товариства, член НТШ у Львові. Виїздив з експедиціями на Волинь, Полісся, Підляшшя для дослідження історичних пам'яток та археологічних знахідок. Працював директором Кременецького краєзнавчого музею та проводив археологічні розкопки на околицях міста. Після війни він оселився у Кракові. Науковий доробок присвячений археологічному дослідженню Волині. Значний інтерес становлять двотомний енциклопедичний довідник «Стара Волинь і Волинське Полісся» (1984–1986) [9], «Княжий город Володимир» (1935) тощо. Крім археологічних досліджень, він писав про найдавніші події з історії України, про Червенські міста, княжі міста. На

професійному рівні цікавився гідрологією та картографією. Автор 12 карт Волині і Полісся [3, 32–33].

Отже, на початку ХХІ ст., у період становлення нашої держави, шукаємо приклади для національної самоповаги. Саме у матеріалах краєзнавства, у діяльності знакових постатей української еліти слід шукати такі ідеали. На нашу думку, в діяльності української інтелігенції першої третини ХХ ст. на західноукраїнських землях втілені ті риси українського народу, які могли б творити історичну пам'ять та єднати націю сьогодні. Історична пам'ять – це не той феномен, що виникає спонтанно у масовій свідомості, тому музей відіграє у цьому процесі домінуючу роль, і «memory studies» (студії пам'яті) формуються через різні джерела, матеріали, що містяться в установі. Наприклад, як зазначає дослідниця О. Боряк, тимчасові музейні виставки можуть стати тим майданчиком, де можуть бути випробувані нові підходи – в тематиці, змісті, способах презентації інформації тощо [1, 135].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Боряк О. Візуалізація обрядів життєвого циклу: презентація їжі у музейній експозиції. *Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. Науковий збірник*. Випуск 61. Луцьк, 2017. С. 135–138.
2. Киридон А. М. Студії пам'яті у соціогуманітарному мейнстрімі України: осмислення та перспективи. *Історична пам'ять. Науковий збірник*. Вінниця, 2015. URL: http://pnpu.edu.ua/ua/text/historical_memory/2015_32.pdf
3. Краєзнавчий довідник. Українська еліта Кременеччини міжвоєнного періоду ХХ ст. Кременець: ВЦ КОГПІ, 2012. 48 с.
4. Музеї України. URL: <http://www.museum-ukraine.org.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=1408>
5. Самчук У. Юність Василя Шеремети. Роман. Рівне: Волинські обереги, 2005.
6. Скакальська І. Б. Роман Бжеський і Кременеччина. *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Освіта і культура Волині: історія та сучасність»*. Луцьк, 2012. С. 233–238.
7. Скакальська І. Українська еліта Волині першої половини ХХ ст.: нариси життя та діяльності: Монографія. Тернопіль: Астон-Вектор, 2012. 180 с.
8. Скакальська І. Громадсько-політична діяльність Семена Жука. Кременець: ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2006.
9. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: краєзнавчий словник. Вінніпег, 1986.